

Міністерство освіти і науки України

Національний університет харчових технологій

**80 МІЖНАРОДНА НАУКОВА
КОНФЕРЕНЦІЯ
МОЛОДИХ УЧЕНИХ,
АСПІРАНТІВ І СТУДЕНТІВ**

*“Наукові здобутки молоді –
вирішенню проблем харчування людства
у XXI столітті”*

Частина 4

10–11 квітня 2014 р.

Київ НУХТ 2014

40. Критеріальні підходи до визначення виховного потенціалу неповної родини

Юлія Синявська, Олександр Казаков

Національний університет харчових технологій

Вступ: На сучасному етапі сьогодення проблема неповної родини та її роль у формуванні соціальної компетентності особистості стають дедалі більш актуальними. Все частіше спостерігаються кризові явища у сімейно-шлюбних відносинах, зокрема, неухильно зростає кількість неповних сімей. За даними Державної доповіді за підсумками 2000 року про становище сімей в Україні, серед господарств з дітьми майже четверту частину становлять неповні сім'ї (28%), або понад 2 млн. сімей [1].

Проблема неповної родини не нова, але актуальність її очевидна: існує чітка світова тенденція збільшення кількості неповних сімей, що свідчить про загрозу руйнації інституту родини. Дослідження шлюбно-сімейних відносин мають інтегральний, міждисциплінарний характер і привертають увагу не лише психологів та соціальних педагогів, а й фахівців з соціальної роботи, етнографії, соціологів, економістів та юристів.

Результати: Родина, незважаючи на кризу цього інституту, була і є головним осередком формування, розвитку та становлення особистості, саме сім'я є джерелом первинної соціалізації, Тим виховним фактором, вплив якого відчувається протягом усього життя.

Існують наступні різновиди неповної родини: розлучена, напівсирітська, позашлюбна; також можна визначити наступні види – самотня жінка виховує усиновлену дитину, юридично повна родина, але фактично – неповна, що є характерним для західноукраїнського регіону та пов'язане з масовим від'їздом батьків на заробітки за кордон. За гендерним аспектом неповні сім'ї розділяються на материнські та батьківські.

За кількістю поколінь розрізняють родину неповну просту – мати/батько з дитиною/дітьми та неповну поширену – мати/батько з дитиною/дітьми та іншими родичами. Лише позашлюбна родина та родина, де жінка виховує усиновлену дитину, можуть бути суто материнськими. Розлучена, напівсирітська та юридично повна сім'ї можуть бути як материнськими, так і батьківськими.

Лисогорська М.В. пропонує розділяти неповну родину, як і будь-яку повну, на благополучну та неблагополучну [3, с. 91]. Отже, варіанти типологізування різні: від неблагополучної до благополучної.

Для об'єктивного визначення слід звернутися до критеріальних підходів визначення категорій “неблагополучна родина” та “благополучна родина”. Питання норми в родині та відхилення від неї є одним з найскладніших та найактуальніших в сучасній науці.

Проведений аналіз наукової літератури дозволив констатувати, що основні підходи до визначення благополуччя/неблагополуччя базуються на наступних критеріях:

- порушення структури родини (Целуйко В., Буянов М., Фігдор Г., Алмазов Б. тощо);
- дисфункціональність родини (Райс Ф., Ейдемільер Е., Юстіцкіс В., Туманова О. тощо);
- психологічний клімат родини (Бочкарьова Г., Ремезова В., Лисогорська М.).

Розглянемо загальний вплив неблагополучної та благополучної сімей на формування особистісних рис дитини / підлітка у табл. 1.

Таблиця 1

Характерні риси дітей з багополучних та неблагополучних сімей

Вплив благополуччя	Вплив неблагополуччя
Чіткість кордонів «Я» та усвідомлення свого місця в родині	Розмитість, нечіткість кордонів «Я»
Адекватна, висока самооцінка	Низька самооцінка
Формування соціально прийнятних норм та загальнолюдських цінностей	Викривлення понять норми, цінностей тощо
Рівень тривожності в нормі	Підвищений рівень тривожності
Своєчасне дорослішання	Вимушене дорослішання
Толерантність	Агресивність та недовіра
Гармонійність розвитку	Дисгармонійність розвитку
Відсутність невротичності	Невротичні прояви
Впевненість	Невпевненість
Відкритість, комунікабельність	Замкненість, скритність
Сприятливий старт життя	Несприятливий старт життя
Серйозність, відсутність ханжества	Лицемірство та легковажність
Відсутність емоційної холодності	Емоційна холодність та внутрішня самотність
Високий рівень адаптованості	Соціальна та особистісна дезадаптація
Соціально прийнятний стиль поведінки	Схильність до адиктивної, девіантної та делінквентної поведінки

Не обов'язково, що кожна дитина з неблагополучної родини буде мати усі зазначені риси, кожен тип неблагополучної родини має свій несприятливий вплив, наприклад, легковажна родина – сприяє формуванню легковажності та нещирості, конфліктна агресивності, девіантна – девіаціям тощо. Толстой Л. мав рацію, коли писав, що всі нещасливі родини нещасливі по-різному. Ми маємо на меті визначити характерні риси можливого впливу. Благополучна родина ще не є запорукою успіху, але створює передумови для нього. Вихідцем з неблагополучних сімей не гарантована життєва неуспішність, неблагополучна родина надає несприятливий життєвий старт, але шлях до фінішу залежить суто від самої особистості. Успішність життєвого шляху залежить від самовизначення підлітка та усвідомлення його життєвих цілей. Берн Е. вважає, що життєвий сценарій складається з двох компонентів: батьківське програмування та власні рішення. Крайг зазначає, що більшість успішних людей якраз-таки мали важке дитинство та складності в юності, що загартувало їх та сприяло у досягненні успіху.

Таким чином, варто відійти від стереотипних моделей оцінок дітей з неблагополучних родин та проектування їх майбутнього. Повна сім'я, звичайно, ще не гарантує нормального, гармонійного розвитку особистості та її соціального становлення, але створює більш сприятливі передумови для цього. Далеко не завжди неповна родина має негативний вплив на психосоціальний розвиток дитини/підлітка, краще неповна родина, ніж псевдо благополучна або відверто неблагополучна родина. Неповна родина може бути як неблагополучною, так і благополучною. На питання, що є більш травмуючим фактором: неповнота родини чи її мікроклімат, можна дати однозначну відповідь: вирішальним фактором є психологічний клімат.

За даними Державної доповіді про становище сімей в Україні, глибина бідності в

неповних родин складає 27,1% і майже на 3% перевищує середньоукраїнське значення, тобто ризик збідніти для неповних сімей в 1,5 раза перевищує середні показники по Україні [1, с. 91]. На наш погляд, визначення “неблагополучна родина” є некоректним, яке ставить на один щабель морально благополучну матір з морально неблагополучною, відносно забезпечену зусиллями самотніх матері/батька родину з родиною самотньої матері без фаху, з малооплачуваною роботою. Використання визначення «неблагополучна родина» принижує гідність усіх членів неповної благополучної родини.

Отже, неповна родина є однією з моделей сучасної сім'ї, яка може бути як благополучною, так і неблагополучною. Структурна деформація родини не є єдиним критерієм визначення благополуччя/неблагополуччя. Численність трактовок та підходів до проблеми неповної родини, зокрема її педагогічного потенціалу, засвідчує необхідність подальших наукових досліджень в даному напрямку.

Література

1. *Про становище сімей в Україні: Державна доповідь за підсумками 2000 року.* – К.: Шкільний світ, 2002. – 192 с.
2. *Заякина О.А. Жизнедеятельность монородительской семьи как социологическая проблема: Дис. ... канд. социолог. наук: 22.00.03. Екатеринбург, 2003. – 164 с.*
3. *Лысогорская М.В. Типы родительской семьи и особенности внутриличностного ценностного конфликта у подростков: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. – Ярославль, 2001. – 191 с.*